

ACTIVITIES OF PARTI CONSTITUTIONNALISTE INDOCHINOIS IN THE DEMOCRATIC NATIONAL MOVEMENT IN COCHINCHINA (1919 – 1942)

Nguyen The Hong
Dong Thap University

ARTICLE INFO		ABSTRACT
Received:	14/01/2025	The Parti Constitutionnaliste Indochinois was founded by Mr. Bui Quang Chieu and his associates based on the July 1, 1901 Law of the French state. From press sources in this time and using the historical and logical methods, this study find out some outstanding activities of the Parti Constitutionnaliste from 1919 to 1942. It was to join the economic boycott movement of the overseas Chinese bourgeoisie, anti-monopoly of Saigon port, campaign and run for the Cochinchina Colonial Council. The research results: the goal of the struggle of the Parti Constitutionnaliste was not to liberate and gain independence for the Vietnamese. In 1942, the party ended its activities. However, the Parti Constitutionnaliste made certain contributions such as: the party promoted political reforms in Cochinchina through its advocacy for press freedom, freedom of speech, and the right of Vietnamese people to participate in public institutions within the French colonial system; it also proposed economic reforms, with a particular focus on protecting the economic interests of the Vietnamese bourgeoisie. The activities of the Parti played a role in awakening national consciousness and raising political awareness in Vietnamese society at the time. This research helps better understand the political context of Vietnam in during colonial period, especially the different methods of struggle of social classes.
Revised:	09/4/2025	
Published:	18/4/2025	
KEYWORDS		
Parti Constitutionnaliste		
Indochinois		
Bui Quang Chieu		
Democracy		
Colonial Council		
Cochinchina		

HOẠT ĐỘNG CỦA ĐẢNG LẬP HIẾN ĐÔNG DƯƠNG TRONG PHONG TRÀO DÂN TỘC DÂN CHỦ Ở NAM KỲ (1919 – 1942)

Nguyễn Thế Hồng
Trường Đại học Đồng Tháp

THÔNG TIN BÀI BÁO		TÓM TẮT
Ngày nhận bài:	14/01/2025	Đảng Lập Hiến Đông Dương được ông Bùi Quang Chiêu và các cộng sự thành lập dựa trên Đạo luật ngày 01/7/1901 của nhà nước Pháp. Từ nguồn tư liệu báo chí đương thời và sử dụng phương pháp lịch sử và logic, bài báo này tìm hiểu một số hoạt động nổi bật của Đảng Lập Hiến từ năm 1919 đến 1942. Đó là tham gia vận động phong trào tẩy chay kinh tế tư sản Hoa kiều, chống độc quyền thương cảng Sài Gòn, vận động và tranh cử vào Hội đồng Thuộc địa Nam Kỳ. Kết quả nghiên cứu cho thấy mục tiêu đấu tranh của Đảng Lập Hiến không phải là giải phóng đất nước và giành độc lập cho dân tộc Việt Nam. Năm 1942 Đảng kết thúc hoạt động. Tuy nhiên, Đảng Lập Hiến có những đóng góp nhất định như thúc đẩy cải cách nền chính trị Nam Kỳ với các chủ trương đấu tranh đòi quyền tự do báo chí, tự do ngôn luận, quyền tham gia vào các cơ quan công quyền cho người Việt trong hệ thống thuộc địa Pháp; đề xuất cải cách về kinh tế và nhất là bảo vệ quyền lợi kinh tế cho tư sản Việt Nam. Hoạt động của Đảng góp phần khơi dậy tinh thần dân tộc và ý thức chính trị trong xã hội Việt Nam đương thời. Nghiên cứu giúp hiểu rõ hơn về bức tranh chính trị Việt Nam giai đoạn thuộc địa, đặc biệt là sự đa dạng về phương thức đấu tranh của các tầng lớp xã hội khác nhau.
Ngày hoàn thiện:	09/4/2025	
Ngày đăng:	18/4/2025	
TỪ KHÓA		
Đảng Lập Hiến Đông Dương		
Bùi Quang Chiêu		
Dân chủ		
Hội đồng thuộc địa		
Nam Kỳ		

DOI: <https://doi.org/10.34238/tnu-jst.11893>

Email: nthong@dthu.edu.vn

<http://jst.tnu.edu.vn>

1. Giới thiệu

Năm 1919, có một số bài viết đăng trên báo La Tribune Indigène với nội dung chính là trình bày quan điểm chính trị và thảo luận về tư tưởng dân chủ lập hiến. Ngày 17/4/1919, trang đầu của tờ La Tribune Indigène xuất hiện tiêu ngữ “Organe du Parti Constitutionaliste” (tạm dịch là “Cơ quan ngôn luận của Đảng Lập Hiến”). Tìm hiểu về thời gian ra đời, tác giả Phan Khoang viết: “Ở Nam Kỳ, năm 1923 các ông Bùi Quang Chiêu, Nguyễn Phan Long lập Đảng Lập Hiến” [1, tr.469]. Nghiên cứu của tác giả Nguyễn Thế Anh khẳng định: “Đảng Lập Hiến được thành lập ở Sài Gòn năm 1923 bởi một nhà báo Nguyễn Phan Long, một luật sư Dương Văn Giáo và một kỹ sư Bùi Quang Chiêu” [2, tr.322]. Tác giả Nguyễn Văn Phụng, Lê Chí Hiệp nêu: “Đảng này ra đời khoảng những năm 1923 - 1924. Thành phần của Đảng Lập Hiến khá đa dạng, gồm các nhà công thương nghiệp, đại địa chủ, hưu quan” [3, tr.439]. Một số nghiên cứu khác trình bày về quan điểm chính trị và hoạt động của Đảng Lập Hiến. Cụ thể, tác giả Thái Vĩnh Thắng tìm hiểu các tư tưởng Lập Hiến trước Cách mạng tháng Tám năm 1945 với khẳng định: “Tư tưởng chủ đạo của Đảng Lập Hiến của Bùi Quang Chiêu là xây dựng Hiến pháp và đấu tranh vì các quyền tự do, dân chủ của dân An Nam bằng phương pháp đấu tranh ôn hoà, chống bạo động và trong khuôn khổ thừa nhận chính quyền bảo hộ của Pháp” [4]. Tác giả Mai Thị Mỹ Vi, nghiên cứu tìm hiểu về sự nghiệp chính trị của ông Bùi Quang Chiêu, sự ra đời và một số hoạt động nổi bật của Đảng Lập Hiến ở Nam Kỳ từ năm 1923 đến 1939 [5]. Bên cạnh đó, luận bàn về quan điểm chính trị của Đảng Lập Hiến, nghiên cứu của tác giả Huỳnh Bá Lộc khẳng định: “không xem đảng này là đảng cách mạng vì tính chất thỏa hiệp của nó” [6, tr.98]. Tư liệu báo chí đương thời về sự tham gia hoạt động của thành viên Đảng Lập Hiến trong Hội đồng Thuộc địa Nam Kỳ có nghiên cứu của tác giả Võ Phúc Toàn [7]. Tập thể tác giả Võ Văn Thật, Phạm Phúc Vĩnh và các cộng sự công bố nghiên cứu trên tạp chí Res Militaris, tìm hiểu về một số hoạt động của Đảng Lập Hiến ở Nam Kỳ từ 1919 đến 1942 [8]. Trên cơ sở kế thừa các công trình đã công bố, nghiên cứu này tiếp cận thêm một vài tư liệu báo chí đương thời để tìm hiểu các hoạt động nổi bật của Đảng trong phong trào dân tộc, dân chủ ở Nam Kỳ từ 1919 đến 1942. Đó là, phong trào tẩy chay kinh tế tư sản Hoa kiều (năm 1919), vận động phong trào chống độc quyền thương cảng Sài Gòn (năm 1923), vận động và tranh cử vào Hội đồng Thuộc địa.

2. Phương pháp nghiên cứu

Tác giả sử dụng hai phương pháp nghiên cứu chính: phương pháp lịch sử được sử dụng để tìm hiểu về sự ra đời và tham gia các hoạt động nổi bật của Đảng Lập Hiến ở Nam Kỳ từ 1919 đến 1942. Phương pháp logic sử dụng nhằm làm rõ thêm mục tiêu và tính chất chính trị của Đảng Lập Hiến thông qua các hoạt động trong phong trào dân tộc dân chủ ở Nam Kỳ từ 1919 đến 1942.

3. Kết quả nghiên cứu và bàn luận

3.1. Sự thành lập và mục tiêu hoạt động của Đảng Lập Hiến Đông Dương

Ngày 29/7/1881, nhà nước Pháp ban hành đạo luật tự do báo chí và có hiệu lực áp dụng ở thuộc địa Nam Kỳ từ ngày 22/9/1881. Đến ngày 30/12/1898 sắc lệnh hoạt động tự do báo chí bị bãi bỏ (áp dụng ở Nam Kỳ từ ngày 30/01/1899) với lý do: “một loạt bài có liên quan đến tình hình chính trị trong nước có ý chống đối lại sự hiện diện của người Pháp ở Việt Nam” [9, tr.16]. Đối với các tờ báo xuất bản bằng tiếng Pháp ở Đông Dương có quy định: “Tất cả những tờ báo in bằng Việt ngữ, Hoa ngữ hay bất cứ một thứ tiếng nào khác ngoài tiếng Pháp, phải có một sự cho phép trước của viên Toàn quyền sau khi hội kiến với Ủy ban Thường trực của Hội đồng cao cấp Đông Dương” [9, tr.19]. Tháng 8/1917, ông Nguyễn Phú Khai thành lập tờ báo Pháp ngữ La Tribune Indigène. Ngày 17/4/1919, trên báo La Tribune Indigène xuất hiện tiêu ngữ Organe du Parti Constitutionaliste. Sau đó, ông Bùi Quang Chiêu nộp hồ sơ đăng ký hoạt động cho Đảng Lập Hiến nhưng không nhận được sự phản hồi chính thức từ chính quyền thuộc địa Pháp. Từ tiêu ngữ trang đầu của báo La Tribune Indigène và sau đó là báo La Tribune Indochinoise đều ghi

“Cơ quan ngôn luận của Đảng Lập Hiến”. Các hoạt động chính trị của tổ chức này, diễn thuyết của đảng viên đều lấy danh nghĩa Đảng Lập Hiến nhưng không bị chính quyền thuộc địa Pháp cấm đoán. Mục đích chính quyền thuộc địa Pháp cho Đảng Lập Hiến hoạt động với ý đồ tách bộ phận tư sản, địa chủ người Việt ra khỏi các hoạt động chính trị hoặc tài trợ các lực lượng, thành phần chống đối. Đến ngày 20/10/1926, Đảng Lập Hiến được cấp phép hoạt động chính thức ở Pháp qua cuộc vận động của ông Bùi Quang Chiêu và Dương Văn Giáo. Một số thành viên nổi bật của đảng như: Bùi Quang Chiêu, Lê Quang Liêm, Nguyễn Phan Long, v.v. Trong quá trình hoạt động, những người đứng đầu Đảng Lập Hiến bày tỏ nguyện vọng mong muốn chính quyền Pháp ban hành các đạo luật và quy chế dân chủ cho người Việt. Cụ thể như người Việt được tham gia vào tổ chức bộ máy chính quyền thuộc địa và hưởng các quyền lợi giống người Pháp ở chính quốc, vì “suốt mấy năm chiến tranh, dân Đông Dương đã góp nhiều người nhiều của cho Pháp thì dân Đông Dương tất nhiên phải có thêm quyền lợi mới, quyền lợi mới đó là chế độ chính trị xứ này phải nói rộng ra để cho người Đông Dương tham chính” [10, tr.514]. Các số ra đầu năm 1919, tờ La Tribune Indigène đăng nội dung thỉnh nguyện của ông Nguyễn Trức gửi đến chính quyền thuộc địa Pháp: “...đồng thời với cái cách tuyên cử là cho người An Nam được tự do ra báo, tự do ngôn luận; (...) cho dân An Nam ban hành một bản Hiến pháp” [10, tr.515]. Bên cạnh đó, một số bài viết yêu cầu “xem Hiệp ước 1862 là một “hợp đồng vội vã” nhưng cần phải giữ nhưng lại phải sửa đổi cho hợp thời hơn (...), và lại chính phủ Đồng minh trong thời gian chiến tranh đã hứa hẹn nhiều lần, bây giờ đã đến lúc thực hiện” [10, tr.516]. Trước đó, có thỉnh nguyện của ông Diệp Văn Cương nêu ra trong cuộc họp của Hội đồng Thuộc địa (tháng 9/1917) liên quan đến việc mở rộng quyền tự do dân chủ cho người Việt, nổi bật là: “Mở rộng sự đại diện bản xứ trong Hội đồng Thuộc địa (Conseil Colonial) để có số đại biểu người Pháp và người Việt ngang nhau, với các đại biểu kể sau được tuyển cử trong một cuộc bầu phiếu rộng rãi hơn nhiều” [11]. Ngày 24/3/1926, ông Bùi Quang Chiêu từ Pháp trở về Sài Gòn và tham dự đám tang nhà yêu nước Phan Chu Trinh. Ngày 25/3/1926 trong buổi lễ do thành viên Đảng Lập Hiến tổ chức tiếp đón, ông Bùi Quang Chiêu bày tỏ: “Từ nay tôi nguyện xin hết lòng ráng sức vì nước, không khi nào vì một các lợi riêng, hay một tấm lòng riêng mà phụ quốc dân đồng bào. Vậy anh em ta xin cùng nhau hô lớn lên: Việt Nam vạn tuế!, Pháp quốc vạn tuế” [12, tr.1]. Ông Bùi Quang Chiêu công khai ủng hộ thuyết “Pháp – Việt đề huề” và kêu gọi: “Xin anh em hãy đợi. Mà sự đợi đây chẳng phải an nhiên để làm nô lệ đâu, tôi là người đầu đã hai thứ tóc, nên có từng trải nhiều có thể biết được, vừa rồi tôi qua Pháp, đi hết các chỗ, mà thuật lại cái chính sách thuộc địa ở bên này, thì ai nghe cũng lấy làm dị kỳ quá. Hứa rằng sẽ sửa sang cuộc chánh-trị ở bên này lại. Vậy ta hãy đợi cho họ ăn năn xấu hổ cái đã” [12, tr.1]. Như vậy, mục tiêu hoạt động chính trị của Đảng Lập Hiến là tiến tới xây dựng mô hình nhà nước dân chủ có một hiến pháp dành cho người Việt ở Nam Kỳ và phương thức đấu tranh chủ yếu là vận động hòa bình, hợp pháp nhằm tranh thủ sự ủng hộ từ dân chúng và chính quyền bảo hộ Pháp.

3.2. Một số hoạt động của Đảng Lập Hiến Đông Dương

3.2.1. Huởng ứng cuộc vận động tẩy chay kinh tế của tư sản Hoa kiều

Nguyên nhân trực tiếp của phong trào bắt đầu vào ngày 01/8/1919, một tiệm cà phê của người Hoa trên tuyến đường Hamelin (Sài Gòn) tăng giá bán từ 2 xu lên 3 xu/tách (một đồng là 100 xu). Tư sản Việt Nam tận dụng cơ hội, tiến hành phát động phong trào tranh thương và kêu gọi người Việt tẩy chay hàng hoá của tư sản Hoa kiều. Trên báo Quốc ngữ như Lục tỉnh Tân văn, Nông Cổ mìn đàm, Công Luận báo, v.v, xuất hiện nhiều cụm từ “Khách trú”, “Chệc”, “Chệt”, “Chú”. Tờ La Tribune Indigène - cơ quan ngôn luận của Đảng Lập Hiến cũng đăng nhiều tin tức liên quan đến hoạt động tẩy chay hàng hoá của tư sản Hoa kiều. Khi phong trào diễn ra, một số thành viên Đảng Lập Hiến tham gia các hoạt động kêu gọi tranh thương, như tham gia cuộc họp ngày 10/9/1919 ở Sài Gòn để bàn luận thành lập Annam thương cuộc công ty. Các thành viên trong cuộc họp phân tích về tình hình hiện tại ở Nam Kỳ: “Mấy tuần nay, từ kinh thành cho đến

các hàng tỉnh, đồng bang ta đâu đâu cũng đứng lên thề tâm đoàn thể, quyết tranh thương với Khách trú mà vẫn hồi quyền lợi cho quê hương” [13, tr.6]. Kết quả, các thành viên đề xuất thành lập “Hội Annam Thương-cuộc công ty, định vốn là một trăm ngàn đồng (100.000\$00) chia ra làm 10 ngàn phần hùn, mỗi phần hùn là 10\$00” [13, tr.6]. Cuộc họp thống nhất người đại diện nhận vốn góp là ông Nguyễn Phú Khai (địa chỉ tại số 51, Môn Bài, đường Mac-Mahon, Sài Gòn) và “hội viên tạm thời gồm: ông Nguyễn Phú Khai – Hội trưởng; ông Trần Quang Nghiêm và Nguyễn Chánh Sắt – Hội phó; ông Hồ Văn Lang – tư hân; ông Trần Văn Chim – phó tư hân; ông Nguyễn Văn Hội – thủ bồn; ông Huỳnh Văn Nhung – phó thủ bồn; các ông Nguyễn Hữu Sanh, Nguyễn Kim Định, Bùi Văn Gio, Nguyễn Văn Tàng – phái viên” [13, tr.6-7]. Thể hiện quyết tâm tranh thương, hội kêu gọi: “ai giàu thì hùn nhiều, ai nghèo thì hùn ít, mỗi người đều lấy lòng công ích. Vì nghĩa đoàn thể mà giúp lập thương cuộc này cho mau thành tựu, đừng cạnh tranh quyền lợi với Khách trú, đường ấy mới khỏi hổ thẹn với giống Lạc-long, mới được về vang cho con nhà Nam – Việt” [13, tr.6-7].

Kết quả, phong trào tẩy chay kinh tế tư sản Hoa kiều của người Việt không thành công. Nguyên nhân, về khách quan, thực dân Pháp không muốn phong trào đi quá xa ảnh hưởng đến chính sách cai trị thuộc địa Việt Nam; về chủ quan, là tinh thần đoàn kết và sự quyết tâm của người Việt ở ba kỳ chưa cao. Trước và sau khi phong trào diễn ra, báo chí Quốc ngữ đăng nhiều bài viết kêu gọi người Việt phải luôn đồng tâm: “Đồng bào Nam Kỳ ta ơi! Vì vậy mà sự Nam Bắc một nhà là cái thể tất yếu vậy. Ta nên hiệp nhau lại mới được” [14, tr.1]. Mặt khác, về thực lực kinh tế, người Việt không sánh bằng tư sản Hoa kiều, vì họ có tính “kiên nhẫn, mạo hiểm, lưu lạt (...) và nhờ có những đức tính ấy dù có sự khó khăn đến đâu trong thương trường họ cũng có thể bảo thủ được quyền lợi của họ chu toàn” [15, tr.1]. Trong tư duy của người Việt luôn tồn tại tư tưởng phải ưu tiên sử dụng hàng hoá do người Hoa kinh doanh vì chất lượng tốt và mẫu mã đẹp. Hệ quả là “Điều dở như cái hèn biết than thở là thua sát người Tàu, mà không làm sao cho khỏi tay họ” [16, tr.1]. Ông Nguyễn Phan Long thừa nhận: “Xem thử người Tàu, có quyền chánh trị gì mà ở trong nước ta, họ lại mạnh hơn ta. Nhà buôn Tây có biết Annam mình là ai, họ chỉ biết, chỉ cần người Khách (...) thử coi ông (ký giả phỏng vấn) với tôi (ông Nguyễn Phan Long) tới chơi mấy cửa hàng Tây, Tàu, Chà ở Sài Gòn, xưng cho họ biết mình là ông X, ông Y, họ tất cả sẽ lắc đầu mà nói: Không biết. Họ có biết mình làm chi, mình có phải là kẻ mạnh đâu” [17, tr.11]. Dù vậy, qua phong trào góp phần thay đổi tư duy nhận thức về hoạt động kinh tế và chính trị đối với người Việt đương thời. Các thành viên Đảng Lập Hiến có vai trò tích cực tham gia vào việc phát động phong trào tẩy chay kinh tế của tư sản Hoa kiều. Ngoài việc sử dụng báo chí Quốc ngữ, họ sử dụng báo chí Pháp ngữ như một kênh chính thức để thể hiện quan điểm dân chủ, bảo vệ lợi ích cho người Việt tránh vi phạm chính sách kiểm duyệt của chính quyền thuộc địa. Qua đó, góp phần tạo ra diễn đàn tranh đấu với sự ủng hộ mạnh mẽ từ những người có học thức, nhất là trí thức Tây học ở đô thị.

3.2.2. Tham gia vận động phong trào chống độc quyền thương cảng Sài Gòn

Tháng 6/1923, Dự án Candelier về hoạt động khai thác thương mại ở cảng Sài Gòn được thông tin trên báo chí ở Nam Kỳ. Cụ thể, Hội đồng Thuộc địa Nam Kỳ thông qua dự thảo cho phép một công ty tư nhân Pháp thuê độc quyền khai thác thương cảng Sài Gòn trong thời gian 15 năm. Công ty Pháp sẽ độc quyền việc vận chuyển bằng đường thủy chuyên chở lúa gạo, các phụ phẩm từ gạo và ngô tại cảng Sài Gòn – Chợ Lớn để xếp lên tàu biển, từ bất kỳ điểm nào trong cảng đến các tàu biển nói trên. Vì vậy, “Quyền của bên được nhượng quyền bị hạn chế: một là, chỉ dành cho vận chuyển đường thủy; hai là, đối với việc vận chuyển duy nhất lúa gạo và các sản phẩm từ lúa cũng như ngô; ba là, chỉ việc vận chuyển diễn ra từ điểm này đến điểm khác trong cảng, nghĩa là từ Sài Gòn đến Chợ Lớn và từ Chợ Lớn đến Sài Gòn và chỉ để bốc dỡ các sản phẩm nói trên lên tàu biển” [18, tr.2]. Nhận thấy rõ ảnh hưởng tiêu cực của dự án đến hoạt động kinh tế của người Việt, một cuộc vận động chống lại dự án được phát động bởi thành viên Đảng Lập Hiến. Ông Nguyễn Phan Long bày tỏ thất vọng khi Hội đồng Thuộc địa thảo luận và chuẩn

bị bỏ phiếu chính thức thông qua: “Chúng tôi rất ngạc nhiên khi Hội đồng Quản trị cảng Sài Gòn là người duy nhất được kêu gọi chấp thuận một hợp đồng không chỉ liên quan đến cảng này - vốn chỉ là một lối thoát - mà còn liên quan đến sự phát triển kinh tế của đất nước chúng ta. Không ai trong số các quan chức được bầu của chúng tôi được hỏi ý kiến trong các trường hợp” [19, tr.1]. Ông nêu: “Lúa gạo và mọi sản phẩm nông nghiệp của ta đều đi qua cửa ngõ này. Từ quan điểm kinh tế đơn thuần, ai kiểm soát được thương cảng này là sẽ làm chủ toàn bộ Nam Kỳ” [20, tr.181]. Ông cho rằng: “Âm mưu trong bóng tối và im lặng này cấu thành một sự vi phạm trắng trợn Sắc lệnh ngày 09/6/1922, tổ chức lại Hội đồng Thuộc địa, Điều 34 trong đó viết như sau: “Hội đồng cân nhắc: thứ nhất, về phương pháp đánh giá, thuế quan và quy tắc thu các khoản đóng góp trực tiếp và tất cả các loại thuế được thu vì lợi ích của thuộc địa, trừ những loại thuế liên quan đến thuế hải quan và phí bến tàu; thứ hai, về việc mua lại, chuyển nhượng và thay đổi mục đích của tài sản trong thuộc địa được giao cho một dịch vụ công cộng; thứ ba, về các điều kiện khai thác của thuộc địa đối với các công trình dành cho mục đích sử dụng công cộng và các mức thuế sẽ thu” [19, tr.1]. Trong cuộc họp ngày 28/11/1923 của Hội đồng Thuộc địa, ông Long tiếp tục bày tỏ: “Sự độc quyền chính thức mà tập đoàn Candelier tự tiện áp đặt lên chúng ta trong hoàn cảnh đô hộ về chính trị mà chúng ta đang phải chịu, sẽ biến chúng ta thành nông nô kinh tế” [20, tr.182]. Ông thỉnh nguyện trước khi Hội đồng Thuộc địa thảo luận và biểu quyết chính thức: “Thỉnh cầu quý vị hãy biểu quyết chống lại kế hoạch này, một kế hoạch được tính toán để khuất phục giống nòi chúng ta” [20, tr.182]. Các báo Quốc ngữ ở Nam Kỳ đều đăng bài kêu gọi người Việt cùng nhau ủng hộ chống độc quyền thương cảng Sài Gòn. Tác giả bài viết “Vì sao các Nghị viên Quản hạt Annam phải phê bình thảo tờ giao kèo của phòng Thương mại ta” phân tích: “Sự thông hành trong hải khẩu thì cả thủy đều tự do. Hoa cho nhượng đó, chỉ riêng có một sự chở chuyên gạo, lúa vãn vãn, và bắp, thì từ vừa chở đến nhà máy Chợ Lớn và tàu lớn đến sang tại hải khẩu Sài Gòn dừng chở món quý đó đi khắp hoàn cầu. Vậy thì lâu nay ai choán phần chở chuyên gạo, lúa bột, tấm cám này?” [21, tr.1]. Tháng 12/1923, ba luật sư người Pháp (gồm Monin, Dubreulin, và Bazié) và ông Long thành lập một ủy ban điều phối cuộc đấu tranh. Các thành viên Hội đồng Thuộc địa phân chia thành hai quan điểm ủng hộ và phản đối: “Cuộc thảo luận diễn ra sôi nổi và bất chấp mọi sự phản đối do sự xúi giục của tư sản Hoa kiều. Dự án được đề xuất qua bỏ phiếu với 14 trên 7” [18, tr.2]. Trong những người bỏ phiếu thuận có ông Lê Quang Trinh, tuyên bố: “Và, tóm lại, tôi tuyên bố ở đây, không vòng vo và với sự thẳng thắn quyết đoán vốn là đặc trưng cho mọi hành động của tôi, rằng: giữa tiếng Trung Quốc và tiếng Pháp, tôi thích tiếng Pháp hơn. Tôi thực sự bị thuyết phục rằng dưới sự bảo trợ của Pháp, với lợi ích của chúng tôi đã được hợp nhất trong một thời gian dài với lợi ích của họ” [18, tr.2]. Sau khi Hội đồng Thuộc địa tán đồng thông qua dự án, phong trào vận động tiếp tục diễn ra: “Chính phủ có nhiệm vụ ngăn chặn các dự án của một vài nhà lãnh đạo không quan tâm đến hậu quả tai hại của việc tẩy chay quá mức và đột ngột loại bỏ một thành phần hiện đang đóng góp cho sự thịnh vượng của đất nước” [22, tr.1]. Đến tháng 3/1924, báo chí Quốc ngữ ở Nam Kỳ đăng tải thông báo trích dẫn từ tờ La Tribune Indigène về việc Hội đồng Thuộc địa có cân nhắc mới về dự thảo thỏa thuận độc quyền cảng Sài Gòn của một công ty tư bản Pháp. Sự kiện kêu gọi chống độc quyền thương cảng Sài Gòn thành công có sự đóng góp tích cực của thành viên Đảng Lập Hiến, nổi bật là ông Nguyễn Phan Long. Với tư cách là thành viên của Hội đồng Thuộc địa, ông thực hiện vận động các giai cấp, tầng lớp người Việt tham gia ủng hộ hoạt động đấu tranh để bảo vệ lợi ích kinh tế thương mại ở Nam Kỳ.

3.2.3. Tham gia tranh cử vào Hội đồng Thuộc địa Nam Kỳ

Hội đồng Thuộc địa thành lập theo Sắc lệnh ngày 08/02/1880 của Tổng thống Pháp với chức năng tư vấn cho chính quyền thuộc địa về các vấn đề kinh tế, tài chính, công chính của Nam Kỳ (trừ các vấn đề liên quan chính trị). Ngày 28/9/1920, nhà nước Pháp ban hành sắc lệnh tổ chức lại Hội đồng Thuộc địa tối cao với ba bộ phận chính: Thuộc địa Cao đẳng hội nghị, Thuộc địa Lập pháp hội nghị và Thuộc địa Kinh tế hội nghị. Hội đồng mở rộng từ 16 lên 31 ủy viên (trong đó 16

ủy viên là người Pháp với 10 ủy viên chính thức, 6 ủy viên dự khuyết; 15 ủy viên là người Việt với 10 ủy viên chính thức, 5 ủy viên dự khuyết). Đối với người Việt tham gia bầu cử theo phổ thông đầu phiếu nhưng hạn chế, quy định từ 25 tuổi trở lên. Giữa năm 1921 qua tờ La Tribune Indigène, Đảng Lập Hiến phát động kiến nghị chính quyền Pháp cải tổ Hội đồng Thuộc địa. Ngày 09/6/1922, Tổng thống Pháp ban hành sắc lệnh cải tổ, tăng số lượng thành viên của Hội đồng lên 24 người, gồm có 14 người Pháp (10 người do bầu cử) và 10 người Việt. Cử tri đoàn người Việt được thay đổi theo hướng mở rộng từ 10.000 người lên đến 20.000 người [11].

Ngày 13/6/1922, báo L'Echo Anammite đăng bài viết của ông Nguyễn Phan Long bày tỏ sự hài lòng: “Chúng tôi thừa nhận rằng không phải không có cảm giác nhẹ nhõm thực sự xen lẫn niềm vui khi biết rằng Sắc lệnh cho phép cải tổ Hội đồng Thuộc địa sẽ được ký tại phiên họp đầu tiên của Hội đồng Bộ trưởng, thừa Toàn quyền, Long - là tác giả - hoàn toàn đồng ý với Bộ trưởng Thuộc địa” [23, tr.1]. Ngày 28/11/1925, ông Long gửi thư nguyện cho Toàn quyền Đông Dương là M.Varenne nhân chuyến thăm Nam Kỳ. Nội dung thư nguyện có đoạn nêu: “Chúng tôi đã soạn thảo danh sách những điều mong muốn (...) tự do giáo dục, giảm nghĩa vụ quân sự, tự do báo chí bằng tiếng An Nam, tự do lập hội, tự do hội họp, nhập quốc tịch, pháp điển hóa luật dân sự bản địa, bãi bỏ cưỡng chế, cải cách bồi thẩm đoàn trong các vụ án hình sự liên quan đến người Pháp và người bản xứ, tự do tiếp cận đến luật sư, cải cách của các hội đồng tỉnh, Hội đồng Thuộc địa, Hội đồng Chính phủ, tín dụng nông nghiệp (...). Có thể nói, những cải cách được yêu cầu ở đó sẽ đưa người An Nam một cách suôn sẻ, không có bất kỳ cú sốc nào, đến một tình trạng tốt hơn ở mức độ nào đó” [24, tr.1]. Trong khi đó, ông Bùi Quang Chiêu cho in cuốn La France d'Asie (tạm dịch Nước Pháp của châu Á) nhằm phổ biến tư tưởng phi thực dân hóa dần dần bằng cách thực hiện một quy chế liên bang đối với Đông Dương. Trong bầu cử Hội đồng Thuộc địa tháng 10/1926, 10 ghế dành cho người Việt thì tất cả thành viên Đảng Lập Hiến đều đắc cử (ông Nguyễn Phan Long làm phó Chủ tịch). Khoảng thời gian từ sau năm 1926 các hoạt động chính trị của thành viên Đảng Lập Hiến liên quan đến đề xuất nguyện vọng mở rộng quyền dân chủ cho người bản xứ được tăng cường hơn. Năm 1927, ông Long cùng với các ông Phan Văn Trường, Huỳnh Thúc Kháng, Nguyễn An Ninh, Vũ Đình Dy thực hiện cuộc vận động nhà nước bảo hộ bãi bỏ điều kiện phải có quốc tịch Pháp cho những học sinh người Việt Nam muốn sang Pháp du học. Kết quả, số lượng học sinh người Việt Nam sang Pháp du học bắt đầu tăng lên. Ông Bùi Quang Chiêu sáng lập và làm giám đốc tờ Pháp ngữ là Diễn đàn Đông Dương (La Tribune Indochinoise) vào năm 1926, ông Nguyễn Kim Đính quản lý. Năm 1929, ông Chiêu cùng ông Dương Văn Giáo đi Calcutta (Ấn Độ) dự phiên họp của đảng Quốc Đại. Năm 1932, ông đắc cử Nghị viên Nam Kỳ tại Thượng hội Quốc gia thuộc địa ở Paris. Thời gian từ 1932 – 1941, ông Chiêu hoạt động chính trị ở Pháp với tư cách Nghị sĩ Đông Dương trong Thượng hội đồng Quốc gia Pháp. Ngày 11/9/1935, ông Chiêu kiến nghị với chính quyền thuộc địa Pháp là người Việt nên được phép tham gia ứng cử chức Nghị trưởng Hội đồng Thuộc địa: “Người Nam chúng tôi ngày nay đã tân hóa nhiều, đến nỗi giữa các hội nghị ở đây hoặc ở chỗ khác người Nam đã từng chung lưng đấu cật đề huề làm việc với người Pháp ngang hàng đồng tài đồng sức, chúng tôi lấy làm vui mừng ngày nay được nhập tịch vào cái gia đình người Pháp bởi cái tình duyên ái mà nước Pháp đã đối đãi với chúng ta nhiều lần vậy. Theo sự tân hóa ấy thiết tưởng cái đạo Luật 1922 ngày nay không hợp thời hợp lẽ nữa. Vậy chúng tôi định xin chính phủ hủy bỏ cái đạo luật bất công bằng ấy đi” [11]. Phiên họp bầu cử Nghị trưởng ngày 01/9/1938 ông Lê Quang Liêm giới thiệu ông Chiêu ứng cử và kết quả ông Chiêu đắc cử.

3.3. Sự chấm dứt của Đảng Lập Hiến Đông Dương

Ngày 14/3/1927 tờ La Tribune Indochinoise đăng bài viết của ông Chiêu với ngụ ý lên án các cá nhân và tổ chức chính trị ở Nam Kỳ có ý định nhân ngày giỗ cụ Phan Chu Trinh tổ chức biểu tình thị uy lực lượng giành sức ảnh hưởng trong dân chúng: “Mọi người có quyền tự do đưa ra lời bày tỏ sự tiếc nuối và kính trọng của mình đối với Phan Chu Trinh (...) theo cách thức mà họ mong muốn. Nhưng đối với những nghi lễ như ngày giỗ của nhà ái quốc chỉ có gia đình ông mới

đủ tư cách để sắp xếp và ấn định ngày. Bất kỳ cuộc biểu tình nào có xu hướng phớt lờ quyền này của những người thừa kế hợp pháp của người đã khuất chỉ có thể tạo ra xung quanh ký ức của ông một bầu không khí rắc rối và bất hoà đáng tiếc” [23, tr.1]. Xu hướng thân chính quyền thực dân Pháp của Đảng Lập Hiến ngày càng thể hiện rõ hơn: “Cuối năm 1928, tình hình ngày càng trở nên khó khăn hơn cho phe Lập Hiến né tránh việc tách mình ra khỏi các nhóm cực đoan hơn. Trong hai hay ba năm sắp tới, họ đã chỉ có thể tồn tại bằng việc tuyên bố sự ôn hòa của họ đến mức độ làm mất mọi ảnh hưởng trên các kẻ cực đoan” [11]. Năm 1929 trả lời phỏng vấn báo Phụ nữ Tân văn, ông Chiêu có quan điểm phê phán con đường đấu tranh bạo lực: “Dân chúng mà chống với bọn phú hộ, thì e rằng lại sanh ra giai cấp như bên Ấn Độ, thật là nguy hại cho quyền lợi cao xa của nước ta, chớ chẳng ích gì. Phú hộ hay là thượng lưu!. Các ông với tôi đây cũng là ở trong hạ -lưu mà lên cả; tôi đây là hạng phú -hộ thiệt mà tôi có vị kỷ đâu. Tôi đã mở đường đi trước, tôi sẵn lòng hiệp sức với các ông đảng giúp cho bọn hạ-lưu bước lên tới cái hàng của chúng ta đây cho dễ. Tấn lên để hưởng nhiều đặc quyền, rồi lợi dụng các đặc quyền ấy mà giúp cho dân chúng bước tới như mình, như vậy là hay chớ” [26, tr.11]. Ông đánh giá cao vai trò lãnh đạo của giai cấp tư sản: “Các ông cũng nhớ chớ, cuộc cách mạng của Pháp-quốc nào phải là do bọn hạ lưu làm, mà thiệt là do bọn phú hộ” [26, tr.11]. Khi phát xít Nhật vào Đông Dương (tháng 9/1940) Đảng Lập Hiến không có nhiều hoạt động nổi bật ở Sài Gòn đủ sức gây ảnh hưởng lớn trong quần chúng đến khi tổ chức này kết thúc hoạt động. Tờ La Tribune Indochinoise đăng nhiều bài viết của các ông Bùi Quang Chiêu, Lê Quang Liêm, v.v thể hiện tinh thần “Pháp – Việt đê huê”. Năm 1942, tờ La Tribune Indochinoise không được chính quyền phát xít Nhật chấp thuận cho xuất bản tiếp tục và bị đình bản. Ông Chiêu thông báo trên số ra 2342: “Hoàn cảnh đã thay đổi. Với cảm nghĩ đó, thưa đồng bào, bạn bè thân mến, những độc giả trung thành, chắc hẳn các bạn cũng chia sẻ, tôi không khuất phục trước sự cần thiết này bằng cách đình chỉ một thời gian việc xuất bản tờ Tribune Indochinoise (...) La Tribune Indochinoise vì thế sẽ ngừng xuất bản từ hôm nay để chờ thời cơ thuận lợi hơn!” [27, tr.1]. Sự kiện đánh dấu kết thúc thời kỳ tồn tại và hoạt động của Đảng Lập Hiến ở Nam Kỳ.

4. Kết luận

Ông Bùi Quang Chiêu và các cộng sự thành lập Đảng Lập Hiến để ủng hộ phương thức đấu tranh bằng cải cách dân chủ cho người dân thuộc địa Nam Kỳ từ thập niên 20 thế kỷ XX. Nhiều đảng viên Đảng Lập Hiến tham gia vào phong trào tẩy chay kinh tế tư sản Hoa kiều, vận động phong trào chống độc quyền thương cảng Sài Gòn, vận động và tham gia vào bộ máy chính quyền thuộc địa Nam Kỳ. Qua quá trình hoạt động thể hiện rõ Đảng Lập Hiến không đại diện cho quyền lợi của toàn thể dân tộc Việt Nam mà là tổ chức chính trị đại diện cho lợi ích của bộ phận tư sản, địa chủ người Việt ở Nam Kỳ. Đảng ủng hộ khuynh hướng đấu tranh chính trị dựa trên thuyết “Pháp - Việt đê huê” của thực dân Pháp. Chủ trương chính của Đảng Lập Hiến là hướng đến xây dựng nhà nước Nam Kỳ độc lập, tự chủ nhưng dưới sự bảo hộ của chính quyền thực dân Pháp. Do không chủ trương đấu tranh giải phóng dân tộc, xóa bỏ ách đô hộ của thực dân Pháp nên càng về sau Đảng Lập Hiến không nhận được sự ủng hộ rộng rãi của quần chúng nhân dân. Đảng chấm dứt hoạt động năm 1942 khi phát xít Nhật chiếm đóng và cai trị liên bang Đông Dương. Tuy vậy, Đảng Lập Hiến có những đóng góp nhất định vào phong trào dân tộc dân ở Nam Kỳ như: thúc đẩy cải cách nền chính trị Nam Kỳ trong khuôn khổ chế độ thuộc địa với các chủ trương đấu tranh đòi quyền tự do báo chí, tự do ngôn luận, quyền tham gia vào các cơ quan công quyền cho người Việt trong hệ thống thuộc địa Pháp; đề xuất cải cách về kinh tế và nhất là bảo vệ quyền lợi kinh tế cho tư sản Việt Nam. Đảng Lập Hiến không theo con đường đấu tranh vũ trang giành độc lập nhưng những hoạt động của Đảng góp phần khơi dậy tinh thần dân tộc và ý thức chính trị trong xã hội Việt Nam đương thời.

TÀI LIỆU THAM KHẢO/ REFERENCES

- [1] K. Phan, *Vietnam's French colonial history (1884 - 1945)*. Khai Tri Bookstore, Saigon, 1961.
- [2] T.A. Nguyen, *Vietnam during French colonial period*. Lua Thieng publish, Saigon, 1970.
- [3] V. P. Nguyen and C. H. Le, "Vietnamese bourgeoisie in Cochinchina in the national democratic movement 1919-1930," *Quy Nhon University Journal of Science*, vol.13, no. 4, pp. 31- 41, 2019.
- [4] V. T. Thai, "Constitutionalist thought in Vietnam before the August Revolution in 1945," *Journal of State and Law*, vol. 283, no. 11, pp. 27-36, 2011.
- [5] T. M. V. Mai, "Parti Constitutionalist Indochinois and activities in Cochinchina (1923 - 1939)," *Journal of Social Sciences*, vol. 207, no. 11, pp. 70-79, 2015.
- [6] B. L. Huynh, "Conchinchinese intellectuals in political and revolutionary organisations from 1927 to 1929," *Science & Technology Development*, vol. 19, no. X4, pp. 94-102, 2016.
- [7] P. T. Vo, "A study on the Vietnamese holding the presidency of Cochinchina's colonial Council through press materials," *Journal of Research and Development*, vol. 160, no. 6, pp. 110-118, 2020.
- [8] V. T. Vo, T. A. Le, P. V. Pham, and Q. D. Mai, "Activities of the Constitutionalist Party in Cochinchina (1919 - 1942)," *Res Militaris*, vol. 12, no. 1, pp. 239-245, 2022.
- [9] V.T. Huynh, *History of Vietnamese journalism from the beginning to 1945*. Ho Chi Minh City Open - Semi-public University, 1994.
- [10] V. G. Tran, *The development of ideology in Vietnam from the 19th century to the August Revolution - Vol II: Bourgeois ideology and its inability to cope with historical tasks*. National Political Publishing House, Hanoi, 1997.
- [11] R. B. Smith, *Bui Quang Chieu and the Constitutionalist Party in French Cochinchina 1917-30*. Cambridge University Press, 1969, pp. 131-150.
- [12] H. L. Tran, "Two memorable days for the Vietnamese people, 24-25 Mars 1926," *Dong Phap Thoi Bao*, no. 413, p. 1, 1926.
- [13] Nong co min dam, "Vietnam union association, Annam trade company," *Nong Co min dam*, no. 126, pp. 6-7, 1919.
- [14] T. L, "North and South are one family - a word to the people of Cochinchina," *Cong Luan bao*, no. 513, p. 1, 1922.
- [15] H. G, "Southerners traded Northern goods to overseas Chinese," *Thuc nghiep dan bao*, no. 529, p. 1, July 24, 1922.
- [16] V. To, "We should know our cowardice," *Cong luan bao*, no. 505, p. 1, 1922.
- [17] L. Thach, "Mr. Nguyen Phan Long's opinion on women's issues," *Phu Nu tan van*, no. 11, p. 11, 1929.
- [18] Les Annales Coloniales, "Cochinchine: Les événements et les homes," *Les Annales Coloniales*, no. 9, p. 2, 1924.
- [19] L'Écho Annamite, "Dans L'ombre et le silence," *L'Echo Anammite*, no. 491, p. 1, 1923.
- [20] M. F. P. Phillipe, *The Birth of Vietnamese Political Journalism - Saigon 1916-1930*. Tre Publishing House, Hochiminh city, 2015.
- [21] Cong Luan bao, "Why did the Annam Councilors have to approve the draft contract of our Chamber of Commerce?" *Cong Luan bao*, no. 638, p.1, 1923.
- [22] L'Écho Annamite, "Confrontation," *L'Echo Anammite*, no. 1, p. 1, 1924.
- [23] L'Echo Anammite, "Enfin," *L'Echo Anammite*, no. 342, p. 1, 1922.
- [24] L'Echo Anammite, "Une grandiose manifestation," *L'Echo Anammite*, no. 444, p. 1, 1925.
- [25] Q. C. Bui, "Sur la tombe de Phan-châu-Trinh," *La Tribune Indochinoise*, no. 90, p.1, 1927.
- [26] L. Thach, "Mr. Bui Quang Chieu's opinion on women's issues," *Phu Nu tan van*, no. 8, p. 11, June 20, 1929.
- [27] Q. C. Bui, "Amis & compatriotes!" *La Tribune Indochinoise*, no. 2342, p.1, 1942.